

واژه «شکوفه» ساده یا مشتق (وندی)؟

نویسنده: محمدامین شمس نیا

رشته تحصیلی: زبان و ادبیات فارسی

میزان تحصیلات: دانشجوی دکتری

شغل: دبیر

پیام نگار: Amin_۵۲s@yahoo.com

نشانی پستی: آ. غربی، پیرانشهر، میدان هواشناسی، خیابان وفایی، کوچه

پژوهشگر، منزل محمدامین شمس نیا

شماره تماس: ۰۹۱۴۱۶۶۹۰۳۰

واژه «شکوفه» ساده یا مشتق (وندی)؟

چکیده

در درس سوم کتاب فارسی یازدهم، صفحه ۴۳ به بحث ساختار واژگان پرداخته شده است. در فضای مجازی و جلسات آموزشی بین دبیران بحث و اختلاف نظر پیرامون این واژه فراوان است. برخی از دبیران معتقدند ساختمان واژه ساده است و دسته‌ای دیگر به وندی بودن واژه اعتقاد دارند. هدف از نگارش مقاله بیان دلایل ساده‌بودن واژه است. در این نوشتار، واژه «شکوفه» مورد واکاوی قرار می‌گیرد و دلایل ساده بودن واژه با توجه به مفاهیم کتاب‌های درسی، فرهنگ‌های لغت و کتاب‌های دستوری بیان می‌شود.

کلیدواژه‌ها

ساختمان واژه، ساده، مشتق، وندی، شکوفه

مقدمه

اخیراً در فضای مجازی بحث‌های فراوانی بین اهل ادب در مورد ساده‌بودن یا وندی‌بودن واژه «شکوفه» به میان آمده‌است. نگارنده با مطالعه منابع گوناگون به این نتیجه رسیده‌است که با توجه به مقوله درزمانی و همزمانی در دستور و بحثی که از کتب زبان فارسی گذشته به یادگار مانده است مبنی بر این‌که: اهل زبان برای تعیین ساختمان واژگان، به وضعیت امروزی واژگان توجه می‌کنند، نه شکل تاریخی آن. (زبان فارسی ۳، ۱۳۹۵: ۱۲۲) واژه پیش‌گفته ساده به شمار می‌آید.

عده‌ای برای اثبات وندی بودن واژه به واژه «شکوفه» که در کنکور سراسری مشتق به حساب آمده‌است، استناد می‌کنند و بر اساس قاعده قیاس، این واژه را نیز مشتق محسوب می‌کنند. دسته دیگر از همکاران وضعیت این واژه را با برخی از واژگان که در سیاهه کتاب زبان فارسی ۳ آمده و در گذشته مشتق محسوب می‌شده‌اند، مقایسه می‌کنند و حکم به ساده بودن آن می‌دهند.

برای بررسی ساختمان واژه توجه به نکات ذیل الزامی است:

(۱) چنانکه می‌دانیم از دو دهه گذشته رویکرد دستورزبان فارسی توصیفی بوده‌است. «در توصیف ساختمان زبان، نه به امر و نهی و تجویز پرداخته می‌شود و نه به طرح‌ریزی زبان، بلکه هدف توصیف

است آن‌چنان که هست.» (باطنی، ۱۳۸۱: ۱۳) در این نوع نگرش به زبان «به هیچ وجه امر و نهی

نخواهیم کرد که مردم فلان واژه یا الگوی دستوری را به کار ببرند یا نه.» (همان‌جا) اما ارائه سیاهه‌ای

از واژگان و تاریخی قلمداد کردن آن‌ها، آن هم با موازین غیر متقن، بیشتر با ماهیت دستورهای

تجویزی سازگار است تا توصیفی.

۲) در سیاهه ارائه‌شده از واژگان چند واژه وجود دارد که ساختار آن‌ها تا حدودی از نظر اهل زبان

شناخته شده‌است و همین چند واژه راه را برای قیاس واژگان دیگر و ایجاد تناقض و اختلاف نظر باز

گذاشته‌اند. کتاب‌های درسی معنا و مفهوم روشنی از تاریخی بودن واژگان ارائه نکرده‌اند، اینکه در چه

صورتی واژه‌ای تاریخی محسوب می‌شود، به عبارت دیگر کدام معیارها در تاریخی قلمداد کردن

واژگان دخیل هستند تا در موارد مشابه با اطمینان خاطر در مورد تاریخی بودن واژگان قضاوت کرد.

واژه‌های «تابستان»، «شیرین»، «دیوانه» و «وادر» از این جمله‌اند. هیچ برای ما روشن نیست که چرا

«تکاپو» مشتق - مرکب (وندی مرکب) است، اما تابستان ساده، چند درصد از سخنوران زبان فارسی،

معنای «تک» را در تکاپو درک می‌کنند؟ یا اصلاً با چه معیاری «تاب» را تاریخی بدانیم، اما «تک» را

امروزی و ...؟

۳- بسیاری از واقعیت‌های زبان را نه اهل فن و دست‌نویسان، بلکه کنکور سراسری تعیین و تبیین می‌کند، گاهی با طرح یک سؤال سال‌ها تحقیقات و پژوهش‌های زبان‌شناسان و نیز سطح سواد و معلومات دبیران زیر سؤال می‌رود. جا دارد پایه‌پای تغییر کتب درسی، تغییری در رویکرد سازمان سنجش نیز در جهت استانداردسازی سؤالات آزمون‌های آن ایجاد شود.

۴- زبان‌شناسی در زمانی یا تاریخی و هم‌زمانی یا توصیفی: زبان‌شناسی در زمانی، تغییرات و تحولات یک زبان را از زمان معین تا کنون، مورد مطالعه قرار می‌دهد تا نشان دهد که یک زبان به‌خصوص در طول زمان چگونه تغییر کرده و تحول یافته و به‌صورت امروز درآمده است. (مدرسی، ۱۳۸۷: ۱۹۲) بر پایه زبان‌شناسی هم‌زمانی که زبان‌شناسی توصیفی نیز خوانده می‌شود، زبان به‌عنوان نظامی پویا و زنده که به‌صورت خاص در زمان معین وجود دارد، بدون در نظر گرفتن ملاحظات تاریخی بررسی می‌شود. (همان: ۱۹۶)

پس از طرح این مقدمات، به موضوع اصلی تحقیق بازمی‌گردیم. آیا با توجه به مباحث مطرح‌شده، «شکوفه» چون واژگان «تابستان» و ...، داری ساختاری تاریخی است و ساده محسوب می‌شود یا وندی است؟

مروری بر ساختار شکوفه در کتاب‌های لغت:

نام فرهنگ یا لغت نامه	معنی	ریشه و ساختار
لغت‌نامهٔ دهخدا (دهخدا، ج ۹، ۱۳۷۷: ۱۴۴۱۳)	آمده‌است	نیامده‌است
فرهنگ معین (معین، ج ۲، ۱۳۷۵: ۲۰۶۳)	آمده‌است	شکل دیگر آن «اشکوفه»
فرهنگ بزرگ سخن (انوری، ج ۵، ۱۳۸۱: ۴۵۵۱)	آمده‌است	نیامده‌است
فرهنگ نفیسی (نفیسی، ج ۳، ۱۳۴۳: ۲۰۶۹)	آمده‌است	نیامده‌است
فرهنگ فارسی به پهلوی (فره‌وشی، ۱۳۸۰: ۳۳۳)	نیامده‌است	škōfak

جناب محسن ابوالقاسمی «شکوفتن» را از مصادر متعلق فارسی میانه می‌دانند. (نک: ابوالقاسمی،

۱۳۷۳: ۶۳) همچنین ایشان «شکوف» را نیز متعلق به فارسی میانه و معادل امروزی آن را «شِکُف»

می‌دانند. (همان‌جا)

بررسی صورت‌های متفاوت مصدر «شکفتن» که به شکل‌های «اشکوفیدن» و «شکوفیدن» و دیگر

مشتقات آن‌ها آمده‌است، نشان می‌دهد که این شکل‌های اخیر، تاریخی محسوب می‌شوند و با توجه

به بحث زبان‌شناسی در زمانی باید در زبان‌شناسی تاریخی مورد مطالعه قرار گیرند. امروزه و با توجه به زبان‌شناسی هم‌زمانی، مصدر رایج آن «شکفتن» است و بن ماضی و مضارع آن به ترتیب «شکفت» و «شکف» است.

فرجام سخن

بنابراین با توجه به مباحث مطرح در زبان‌شناسی در زمانی و هم‌زمانی و نیز با توجه به فرهنگ‌های لغت و کتب دستوری، «شکوفه» از نظر دستور زبان توصیفی که زبان معیار امروز را مورد مطالعه قرار می‌دهد، واژه‌ای ساده محسوب می‌شود. این برداشت بدون در نظر گرفتن ملاحظات تاریخی است.

منابع

- ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۷۳). ماده‌های فعل‌های فارسی دری، چاپ دوم، تهران: ققنوس.
- انوری، حسن. (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن، جلد پنجم، تهران: سخن.
- باطنی، محمد رضا. (۱۳۸۱) توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، چاپ سیزدهم، تهران: امیرکبیر.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه، جلد نهم، تهران: دانشگاه تهران.

فره‌وشی، بهرام. (۱۳۸۰). فرهنگ فارسی به پهلوی، تهران: دانشگاه تهران.

مدرّسی، فاطمه. (۱۳۸۷). از واج تا جمله، چاپ دوم، تهران: چاپار.

معین، محمد. (۱۳۷۵). فرهنگ معین، جلد دوم، تهران: امیرکبیر.

نفیسی، علی‌اکبر. (۱۳۴۳). فرهنگ نفیسی، جلد سوم، تهران: خیّام.

گروه مؤلفان. (۱۳۹۵). زبان فارسی ۳، چاپ هجدهم، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

گروه مؤلفان. (۱۳۹۶). فارسی (۲). چاپ اول، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران